

Kemény István gyűjteménye és a kapcsolódó iratok a Blinken OSA Archívumban

Kemény István iratai 2015-ben kerültek a Blinken OSA Archívumhoz.¹ Az anyagok feldolgozása 2016 őszére fejeződött be, ennek eredményeként az iratok nyilvánosan kutathatóvá váltak² az alábbiakban részletezett rendszerben. A gyűjtemény dokumentumai a keletkezésük körülményeinek okán vagy tematikus szempontból számos módon kötődnek az archívumban őrzött egyéb anyagokhoz.

A fond első állaga³ a Kemény István által vezetett vagy közreműködésével végzett szociológiai és történeti kutatások dokumentációját, interjúit és háttéranyagait, valamint az ezek nyomán megjelent elemző tanulmányokat tartalmazza. Ezek közt olyanok is megtalálhatók, melyek a keletkezésük idejében nem jelenhettek meg nyilvánosan Magyarországon, legfőképpen kérdésfeltevéseik okán. A kutatási projektek közül az első jelentősebb a Ferge Zsuzsa szociológussal 1963-ban folytatott társadalmirétegződés-vizsgálat volt, emellett megtalálhatók az informálisan „szegénységkutatás”-ként emlegetett, az alacsony jövedelműek életkörülményeit vizsgáló, valamint az 1971-es, 1993-as és 2003-as országos reprezentatív romakutatások interjúi és tanulmányai, a gazdasági vezetők viselkedéséről szóló, hosszú időre titkosított, valamint azon szociológiai és gazdasági vizsgálatok anyagai, amelyek a gyári munkások élet- és munkakörülményeivel foglalkoztak. Jóval később, már a rendszerváltás után keletkeztek azok az interjúk, melyek a kisvállalkozók gazdasági lehetőségeit vizsgálták. A levéltári állag végén olyan egyéb kutatási anyagok találhatók, melyek nem sorolhatók egy-

1 Az iratokat Kemény István özvegye, Passuth Krisztina adományozta az Archívumnak.

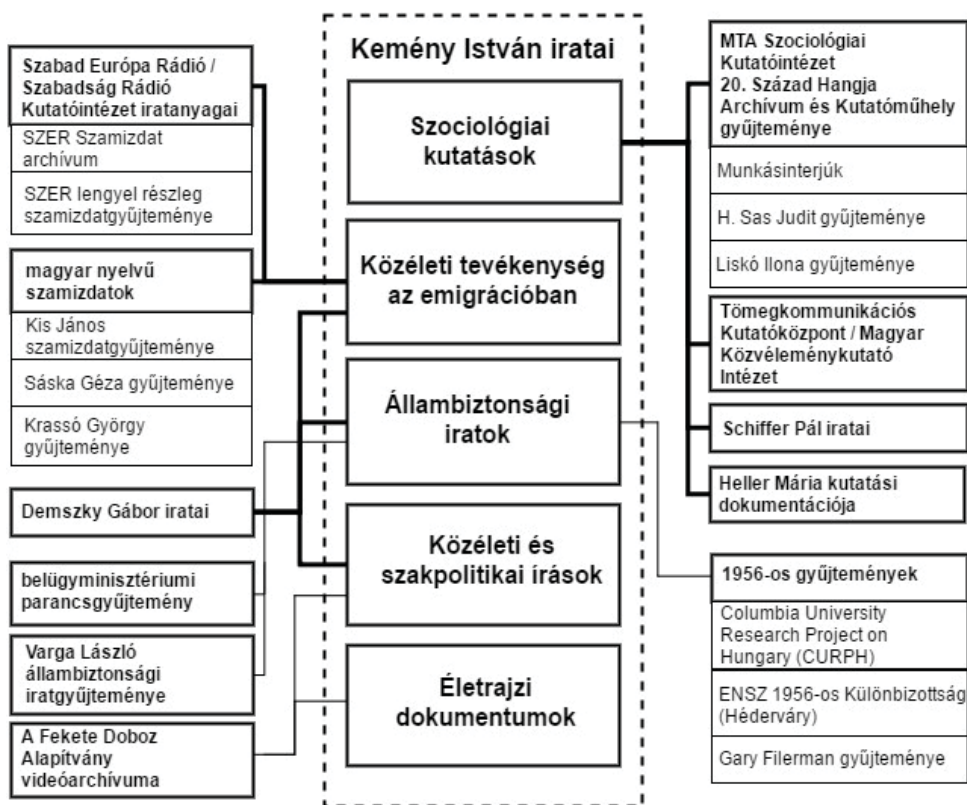
2 A nyilvános és ingyenes kutatóhely Budapesten az 1051 Budapest, Arany János u. 32. szám alatt található.

3 A fond (Fonds) a levéltári iratok alapegysége, Kemény István fondjának jelzete a Blinken OSA Archívumban HU OSA 368. A fondok állagokra (subfonds) tagolódnak, az állagok pedig sorozatokra és kisebb egységekre. (Az OSA digitális repozitóriumában található tematikus gyűjtemények ugyanennek a hierarchikus feldolgozási rendszernek különböző elemeire mutatnak a közös téma által inspirált keresési logika szerint.)

értelműen egyik fentebb említett kutatásba sem. Jelentősebbek közülük a Henry George-féle telekértékadó elméleti anyagai, valamint a zsidóság 19. századi helyzetével és a magyar társadalom történetével foglalkozó tanulmányok. Ezek közül több a nyolcvanas években keletkezett az emigrációs időszakban.

Külön gyűjteményrész foglalkozik Kemény István emigrációs média- és közéleti tevékenységével. Ezek jelentős részét teszik ki a Szabad Európa Rádió műsorainak előkészítő anyagai. Kemény István több programban is közreműködött, saját műsora a Párizsi magyar figyelő volt, mely 1983-tól 1990-ig heti rendszerességgel volt adásban, ebben korának jelentősebb társadalomelméleti írásait kommentálta, beszámolt a Szovjetunió utolsó évtizedének válságjelenségeiről és a Kelet-Európában működő ellenzéki mozgalmak tevékenységéről. Az állagban ezenkívül megtalálhatók a Kemény közreműködésével készült Magyar Füzetek és az akkor párizsi székhelyű Irodalmi Újság egyes számai, valamint francia és angol nyelvű publikációk.

A harmadik állagban kaptak helyet a Kardos László szociológus és Bibó István politikus ügyében folytatott állambiztonsági nyomozások és bírósági tárgyalások iratai. Keményt is a Kardos ellen folytatott eljárásban ítélték börtönre 1958-ban, miután bűnösnek találták a népi demokrácia állami és társadalmi rendszerének megdöntésére irányuló szervezkedésben való részvétel vádjában. Az állagban főleg az 1956-os eseményekkel kapcsolatban keletkezett belügyi iratok találhatók. Az állagban belüli második levéltári sorozat az egyébi, 1956-hoz nem

szorosan kapcsolódó, főleg későbbi demokratikus ellenzéki ügyekhez köthető állambiztonsági iratokat tartalmazza.

Kemény István rendszerváltás utáni egyéb közéleti és szakpolitikai cikkei külön anyagrészt képeznek a gyűjteményen belül, melyben található újságkivágások és egyéb előkészítő anyagok, többek között a BBC magyar nyelvű adásának 1991-es rádióműsoraihoz küldött kézzel írt előkészítő anyagai is.

A gyűjtemény utolsó állagában a Kemény István életére és szakmai pályájára vonatkozó biográfiai dokumentumok találhatóak. Ezek főleg interjúk átiratai, önéletrajzok és nekrológok.

A kapcsolódó gyűjteményekről

A Blinken OSA Archívum számos gyűjteménye kapcsolódik közvetlenül vagy közvetetten Kemény István irataihoz, illetve kutatásaihoz. Az alábbiakban ezek közül ismertetjük a legfontosabbakat.

20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely

Az MTA Szociológiai Kutatóintézetében életre hívott archívum feladata a magyar társadalomkutatás örökségének megőrzése és kutathatóvá tétele. A Blinken OSA Archívummal közösen fenntartott online gyűjteményben számos más kutató anyagai mellett megtalálhatók a Kemény által vezetett 1971-es reprezentatív romakutatás anyagainak digitalizált változatai, köztük a Munkáséletmód című interjúgyűjtemény, amely Budapest különböző gyáraiban dolgozó munkások megkérdezésével jött létre az 1970-es évek közepén zajló életmódkutatás keretei közt. Jelentős anyagrészt képez H. Sas Judit kutatása az Orion gyárban, amely a munkások életkörülményeinek kvalitatív kutatására vállalkozott 1978 és 1981 között, de jelentős adalékkal szolgál Liskó Ilona és Kardos Gábor kutatása is, melynek címe Érdekvizonyok a Salgótarjáni Síkúveggyárban volt.

Tömegkommunikációs Kutatóközpont/Magyar Közvéleménykutató Intézet (TK/MKI)

A Szecskó Tamás által vezetett intézet fő profilja kezdetben a média- és közönségkutatás volt, később egyre kiterjedtebb gazdasági és politikai közvélemény-kutatásokat is végzett, melyek során a kormányintézkedések fogadtatásának felmérése mellett igen nagy figyelem irányult a közgondolkodásban kitapintható tendenciák vizsgálatára. Az 1969–1991 közötti időszakot lefedő gyűjtemény számos olyan kutatási anyagot tartalmaz, amely tematikusan illeszkedik a Kemény által vezetett és elvégzett kutatásokhoz, köztük a cigánykérdés, a cigány-magyar szegregáció, a cigányellenesség, a cigány karakterológia, a munkások és a munkásosztály, a szegénység, a jövedelmi különbségek és a társadalmi egyenlőtlenségek vizsgálata, csakúgy, mint a Cséplő Gyuri című filmről rendezett anketok elemzése. Fontos megjegyezni, hogy a kutatások teljes dokumentációja mellett az alapadatok egy része is rendelkezésre áll, illetve összevethető más kutatások adataival. A nyilvános kiadványok mellett a gyűjteményben kéziratok és háttéranyagok, továbbá olyan korlátozott terjesztésű, illetve szigorúan bizalmas jelentések és kiadványok is megtalálhatók, amelyek a Magyar Rádió, a Magyar Televízió, a Magyar Távirati Iroda, valamint az MSZMP KB Agitációs Propaganda Osztálya számára készültek kis példányszámban.

A gyűjtemény a filmrendező Schiffer Pál, a magyar szociológiai dokumentumfilm meghatározó alakjának hagyatéka. Csaknem négy évtizedes filmes pályafutása során a paraszti élet változásait, a cigány kisebbség életkörülményeit és a munkásélet változásait dolgozta föl. A Kemény-gyűjtemény több szálon kapcsolódik az irataihoz. Egyrészt itt találhatóak a Galba Judit, Törzsök Erika és Csalog Zsolt által felvett interjúk átiratai, melyek a hetvenes és nyolcvanas években készültek a korábbi munkáskutatások folytatásaként, másrészt a gyűjtemény részét képezik a Cséplő Gyuri című film előkészületi anyagai. A filmet Schiffer Pál rendezte, a munkálatokban Kemény István szakértőként vett részt. Közös munkájuk eredménye a szituációs dokumentumfilm műfajának egyik első magyar példája, a Budapesti Iskola marandó alkotása.

A Szabad Európa Rádió Kutatóközpontjának anyagai

Ritka, hogy a rádiós műsorgyártás után a programok előkészületi jegyzetei megmaradjanak – a Kemény-gyűjtemény ilyen. Ezekből egy válogatás már megjelent könyv alakban Dávid János, Havas Gábor, Köllő János, Passuth Krisztina és Varga Júlia válogatásában ...*És a 49 méteres rövidhullámon* címmel. A gyűjtemény értékét az is növeli, hogy általa többet tudhatunk a Magyarországra sugárzott műsorok tartalmáról.

A Blinken OSA Archívumban található a SZER kutatóközpontja által felhalmozott információs háttéranyag, mely világszerte kiemelkedő forrása a hidegháború politika- és társadalomtörténetének. A rádió kutatóközpontja által gyűjtött és képzett iratok célja nemcsak a műsorgyártás segítése volt, hanem a programokhoz szükséges információs háttér kiépítése is. A mintegy 2,5 folyókilométer terjedelmű levéltári fondban megtalálhatók a szocialista államokra vonatkozó tematikus anyaggyűjtés eredményei, médiamonitoring anyagok, szamizdat gyűjtemények, valamint a SZER kutatóközpont saját belső kiadványai is, melyek jelentős része az archívum honlapján digitálisan is elérhető.

Demszky Gábor iratai

A legjelentősebb magyarországi szamizdatkiadóként Demszky Gábor és az AB Kiadó rendszeresen tájékoztatott a Kemény-iskola tanulóiból álló SZETA (Szegényeket Támogató Alap) tevékenységéről, a kiadványaiban megjelent anyagokat pedig Kemény is felhasználta emigrációs tevékenysége során, egyes megjelent cikkek apropója pedig éppen az ő kutatómunkája volt. E kötődésnek állít emléket az *Isten éltessen, Pista!* című kiadvány, amely Kemény 60. születésnapjára készült.

A Demszky-gyűjteményben található állambiztonsági anyagok dokumentálják a demokratikus ellenzék (köztük Kemény szellemi hagyatékának örökösei) tevékenységének megfigyelését.

A rendszerváltás után, az emigrációból való hazatérését követően Kemény István a főpolgármester tanácsadójaként dolgozott, képviselve azokat az ügyeket, amelyek korábban még kutatóként foglalkoztatták. A várospolitikai állag, valamint a gyűjteményben megtalálható napi rendszerességgel készült fővárosi sajtófigyelő jó forrást biztosít annak felmérésére, hogyan érvényesültek ezek a témák a város politikájában.

Kemény István tevékenysége az emigrációs időszakban összefonódott a Magyarországon és az emigrációban élő alternatív mozgalmak ellenzéki erőfeszítéseivel. Maga is munkálkodott egy a magyar politikai kánonnal szembemenő hangvételű kiadványon: a Párizsban megjelenő Magyar Füzetek szerkesztésében és kiadásában jelentős szerepe volt. A magyar nyelvű szamizdat gyűjtemények közül Kis János, Krassó György, Demszky Gábor és Sáska Géza irataiban található ilyen kiadványok. Hasonló illegális periodikák megjelentek a szocialista blokk több országában is, ezeket a Szabad Európa Rádió kutatóközpontja is gyűjtötte. Az OSA Archivum igen jelentős lengyel és orosz szamizdat gyűjteménnyel rendelkezik; a lengyel gyűjteményből csaknem tízezer kiadvány elérhető az archívum online tárhelyén.

A Fekete Doboz Alapítvány videóarchívuma

A Fekete Doboz Alapítvány gyűjteményének feldolgozása és kutathatóvá tétele az OSA egyik kiemelt prioritása. A máshol nem kutatható, felbecsülhetetlen értékű videóanyag részét képezi az 1988 és 1996 között forgatott több mint 200 dokumentumfilm, hírműsor és független riport, a több mint 3000 óra nyers, vágatlan videóanyag, a hozzájuk tartozó kéziratos szkriptlistával, a 150 órányi videó az 1989-es Ellenzéki Kerekasztal Tárgyalásokról, valamint a Roma Médiaiskola hallgatóinak több mint 50 dokumentumfilmje, melynek szakmai előkészítésében Kemény is részt vett. Fontos részét képezik a gyűjteménynek a Szabad Európa Rádió történetéről szóló oral history interjúk is. E videóanyagok feldolgozott része az archívum kutatótermében megtekinthető, illetve elérhető kis felbontásban a Blinken OSA Archivum YouTube-csatornáján⁴ több dokumentumfilm is.

Néhány további gyűjtemény

Azok a kutatók, akik akár közvetlenül a Kemény István kutatásaival összefüggő területeken dolgoznak, akár általánosságban a magyarországi társadalmi egyenlőtlenségek és sajátos társadalmi-politikai viszonyok vizsgálatában érdekeltek, értékes forrásanyagot találnak az alábbi, csupán jelzésszerűen említett gyűjteményekben is.

Heller Mária kutatási dokumentációja a nyilvánosságban lezajló értelmiségi vitákról: az 1950-es évek végétől a rendszerváltásig publikált folyóiratcikkek alapján a Kádár-rendszer korlátozott nyilvánosságának szerkezeti elemzésére vállalkoztak a nyilvános beszédmódok és stratégiák elméleti problémáinak vizsgálatával.

1956-os gyűjtemények: idetartozik az 1956-os kollektív fond, a Columbia Egyetem menekültekkel készített interjúinak online is elérhető gyűjteménye, az ugyancsak online Héderváry-gyűjtemény, amely az ENSZ 1956-os Különbizottságának anyagait tartalmazza, továbbá a 2016-ban indult és folyamatosan frissülő 1956-os menekültweboldal,⁵ amely többek között a Nemzetközi Menekültügyi Bizottság eddig nem kutatható iratait, valamint Gary Filerman Camp Kilmerben készült fotóit és dokumentumait mutatja be a magyar menekültek amerikai fogadtatásáról és életviszonyairól.

4 A Blinken OSA Archivum youtube oldala: <https://www.youtube.com/user/OSAArchivum> (letöltve: 2017. február 13).

5 <http://www.menekultek1956.org>, illetve <http://www.refugees1956.org>.

Belügyminisztériumi parancsgyűjtemény: a BM szerveinek irányítására és vezetésére szolgáló belügyi rendelkezések szabályozták a belügyi szolgálat ellátásának rendjét, a személyi állomány magatartási szabályait, alapvető jogait és kötelezettségeit, a szolgálati szervek általános feladatait, valamint a minisztérium egyes szerveinek tevékenységeit. Az archívum ezen gyűjteményében az 1949–1980 között keletkezett dokumentumok találhatóak.

Varga László állambiztonsági iratgyűjteménye: az anyagok részletesen foglalkoznak az 1956-ot megelőző időszakkal és az azt követő megtorlásokkal, tartalmazzák az állambiztonsági iratokat feltáró munkabizottságok dokumentumait, valamint a német állambiztonsági szolgálat (Stasi) munkáját dokumentáló iratokat is.

A vonatkozó gyűjtemények és gyűjteményrészek jelzetei

HU OSA 300	Szabad Európa Rádió / Szabadság Rádió Kutatóintézetének iratai
HU OSA 300-55	Szabad Európa Rádió lengyel alternatív kiadványok gyűjteménye
HU OSA 300-85	Szabad Európa Rádió Szamizdat Archívum
HU OSA 302	Demszky Gábor iratai
HU OSA 305	A Fekete Doboz Alapítvány videóarchívuma
HU OSA 335	Heller Mária kutatási dokumentációja
HU OSA 336	Király Béla iratai
HU OSA 355	Kis János szamizdatgyűjteménye
HU OSA 356	Schiffer Pál iratai
HU OSA 368	Kemény István gyűjteménye (az 1971-es reprezentatív romakutatás anyagai elérhetők online)
HU OSA 383	Sáska Géza szamizdatgyűjteménye
HU OSA 397	Krassó György szamizdatgyűjteménye
HU OSA 398	ENSZ 1956-os Különbizottság anyagai (Héderváry-gyűjtemény, online)
HU OSA 408	Varga László állambiztonsági iratgyűjteménye
HU OSA 409	20. Század Hangja Archívum és Kutatóműhely Gyűjteménye ⁶
HU OSA 409-1	Liskó Ilona gyűjteménye (online)
HU OSA 409-12	H. Sas Judit gyűjteménye (online)
HU OSA 409-15	Munkásinterjúk (online)
HU OSA 409-26	Kemény István gyűjteménye (online)
HU OSA 412	Gary Filerman gyűjteménye (online)
HU OSA 414	Columbia University Research Project on Hungary (online)
HU OSA 420	Tömegkommunikációs Kutatóközpont / Magyar Közvélemény-kutató Intézet

⁶ www.20szazadhangja.hu.

A Blinken OSA Archívum digitális tárhelyén található gyűjtemények
(<http://www.osaarchivum.org/digital-repository>)

CURPH Interviews with 1956 Hungarian Refugees
Polish Underground Ephemera
Polish Underground Periodicals
RFE Information Items
RFE/RL Background Reports
RFE/RL Hungarian Radio Monitoring
RFE/RL Polish Underground Press
RFE/RL Russian Broadcast Recordings
RFE/RL Situation Reports
UN Special Committee Documents